

Opponensi vélemény

SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN: „*Emberek és struktúrák a 18. századi Magyarországon. A politikai elit társadalom – és kultúrtörténeti megközelítésben*” című doktori értekezéséről

Szijártó M. István történész kolléga neve nemcsak ismerősen, de jól is cseng szakmai körökben. Elismerésre méltó munkák – így monográfiák, tartalmas cikkek és tanulmányok - kerültek ki keze alól az elmúlt évtizedekben. Minden írása a sokat vitatott és az újragondolásra alapot nyújtó 18. századi társadalomtörténettel foglalkozik, még akkor is, amikor a több kiadást megért nagyszabású és legismertebb munkájára, „*A diéta-ra*” utalunk, amely alapvetően intézménytörténeti munkának minősül. (Közbevetőleg megjegyzem, hogy nekem személy szerint a latin írásmóddal visszaadott „*diaeta*” forma a szimpatikus, már csak azért is, mert a szerző által vezetett munkacsoport is így nevezte magát, gondolom, a vezető sugallatára.) A szóban forgó munkából az intézménytörténeti jellege ellenére a társadalomtörténeti aspektus nem hiányzik, sőt nem is hiányozhat, mivel a 18. századi magyar társadalmi elitet (országgyűlési képviselőket) állította a vizsgálódása fókuszába. Ezen a nyomvonalon haladva „*A diéta*” folytatásának, egy sikeres mű II. részének számíthatjuk ezt a két kötetből álló, most nyilvános vitára bocsájtott kéziratot. A nagyon alapos és szerteágazó kutatás eredményeképpen Szijártó M. István ezúttal sem cáfolta meg önmagát, egy több mint 600 oldalas kézirattal nyomtatékosította jelenlétét a szakmában, s ezzel nem csekély erőfeszítésre sarkallta az opponenseket. A 457 oldalas szövegből + 175 oldalnyi mellékletből (több mint 100 oldalas forrás- és szakirodalmi bibliográfia + 21 ábra + 6 térkép + 35 darab táblázat) álló doktori értekezése – amint azt már jeleztem - „*A diéta*” mű folytatása. Egyébként erről a szerző az értekezés utolsó oldalán, az utolsó lábjegyzetben, a 2647. lábjegyzetben így vall. Idézem Szijártó M. Istvánt: „*Jelen disszertáció egy trilogia középső eleme szeretne lenni. A teljes vállalkozás pedig végül is az intézménytörténettől ívelne a mikrotörténelemig, és a jelen munka elsősorban azzal foglalkozott, ami a kettő között van: alapvetően tehát a társadalomtörténeti és a kultúrtörténeti megközelítések interpretatív erejét szerette volna kiaknázni.*” (457.)

Minden dicséret kijár már az eddigi vállalkozásáért is, de a „beharangozott”, talán az előző kettőnél is munkásabb harmadik rész elkészítéséhez a továbbiakban is a Szijártó-féle kitartó szorgalomra, elemző készségre van szükség, miközben a kísérleti szintézis összeállításától sem tekinthet el. Kérdezem őszinte kíváncsisággal: Mikorra várható a III. rész? (Sikeres kutatást, adatgyűjtést stb. kívánok a továbbiakban is!)

Szijártó témaválasztása nagyszerű, hiszen a mikrotörténelem irányába fejlesztendő kutatások újabb és újabb feladatok teljesítésére inspirálja a kutatót, illetve a kutatókat, a téma az elemzések gazdag tárházát kínálja számára, illetve számukra. Ne emeljünk ki többet, csak egyetlen szempontot itt és most, konkrétan az értekezés címében olvasható „*kultúrtörténeti megközelítésben*”. Több okom is van arra, hogy a „*kultúrtörténeti*” aspektusra irányítsam a figyelmet. Szijártó – nagyon helyesen - maga is nagy teret szentelt a magyar politikai elit kultúrtörténeti elemzésének, társadalomtörténeti beágyazottságának, nem feledkezve meg a hazai és a külföldi historiográfiai előzményekről és nem utolsó sorban a fogalom elméleti megalapozásáról, annak használatáról. Ide kapcsolódóan viszont szeretném kiegészíteni a disszertációban olvasottakat néhány, historiográfiából vett gondolattal, illetve olyan gondolatokkal, amelyek – véleményem szerint – minimum lábjegyzetelt formában előbukkanhattak volna az értekezésben. Az értekezés címében olvasható „*politikai elit ... kultúrtörténeti megközelítésben*” nagyon is felkeltette az érdeklődésemet: vajon mit takar Szijártónál ez a vizsgálati szempont? Utána kutakodtam a szakirodalomban a „*kultúrtörténet*”

értelmezésének és hallatlan bonyolult kép tárult elém. Szijártó tökéletesen tisztában van a fogalom bonyolultságával, a társadalomtörténet, kultúrtörténet, kulturális antropológia stb. elméleti kérdéseivel, bőségesen hivatkozik is a külföldi szakirodalom ismert képviselőire. Mégis úgy vélem, hogy a téma historiográfiai és elméleti megalapozásánál sort keríthetett volna arra is, hogy ne csak Bahtyin, Baker, Bourdieu, Brunner, Burke, Geertz, Feuchter - Helmraht stb. stb. munkássága legyen itt megemlítve, hanem minimum lábjegyzetelvé feltűnjön Gyáni Gábor: *Művelődés-, kultúra- és mentalitástörténet. A paradigmaváltás dilemmái.* (Mérfoldkövek 2015.)¹, vagy éppen Geoff Eley: *Mi a kultúrtörténet?*² (Aetas 2010/2.) című tanulmánya. Örömmel vettem volna az elméleti megközelítés boncolgatásánál a *Bevezetés a társadalomtörténetbe* című tanulmánygyűjteményben közreadott Dobszay Tamás–Fónagy Zoltán–Szívós Erika: *Művelődéstörténet, kultúrtörténet* és Czoch Gábor: *A mentalitástörténet* című fejezetek kiemelt mondanivalóit is, akik ugyancsak szóba hozták a disszertációban felsorolt szakembereket. (Zárójeliesen megjegyzem: ebben a nívós kötetben maga Szijártó M. István is képviselve van a *Mikrotörténelem* című tanulmányal.³)

Eltekintve a historiográfiában sokszor, sokféleképpen interpretált *kultúrtörténet* fogalmától (lásd pl. Gyáni Gábor cikkében az egyetemes és magyar hivatkozásokat),⁴ Geoff Eley (szül. 1949) michigani professzor értelmezését viszont mindenképpen helyénvalónak látom idézni. A „*kultúra*” olyan politikai térséget képez, mely túlnyúlik a legtöbb politikai tradíció által az oktatási és a művészeti irányelvek kialakítására tradicionálisan elismert területen”.⁵ Ebben a politikai térségben hasznosul igazán Michel Foucault (1926-1984) új szemléletű vizsgálati módszere – állítja Eley -, mert „*Foucault eszméi érzékennyé tesznek minket a társadalom- és kultúrtörténeti kutatásoknál hatalom és a tudás közti finom és bonyolult összefüggésekre, különösen a tudás megszervezésének egy társadalomban megfigyelhető fegyelmző, diszciplináris, valamint adminisztratív módozataira*” irányul. „*A „diskurzus” segítségével egyszerre tudjuk elméleti keretbe foglalni a tudás bizonyos területeinek belső szabályait és visszatérő jellemzőit („tudásrezsimeket”), valamint azon eszmék és előfeltevések általánosabb struktúráit, melyek meghatározzák: adott időben és térbeli környezetben mit lehet elgondolni és kimondani, illetve mit nem.*”⁶ – hangsúlyozza Foucault érdemeit Eley.

Szijártó M. István disszertációja a „*tudás és a hatalom kapcsolata*” térségben mozog, más szavakkal kifejezve: a legfontosabb államhivatalokban (Kancellária, Helytartótanács, Kamara, Kúria) teret nyerő professzionalizációt kíséri nyomon a 18. századi magyar rendi társadalomban. Tehát, hogyan is épül be a tudás a társadalmi és hatalmi környezetbe? Mivel a „*tudás – hatalom*” viszonyban nélkülözhetetlen mozzanat a tudás (nyelvismeret, szakismeret) megszerzése és annak intézményei, nem tartom mellőzhetőnek egy ilyen nagy ívű kutatásnál, hogy a kultúrtörténet egyik fő alkotó eleméről, a művelődéstörténet alapjául szolgáló, 18. századi magyar nevelés-oktatás helyzetéről, struktúrájáról, oktatott ismeretanyagáról ne

1 http://real.mtak.hu/31062/1/Merfoldkovek_129_142_old_10_Gyani_GaborCimnegyed_tartalom_u.pdf - letöltve: 2018.03.16.

2 Eley, Geoff: *Mi a kultúrtörténet?* (A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: What Is Cultural History? New German Critique, No. 65, Cultural History/Cultural Studies (Spring-Summer, 1995) – Aetas 2010/2. 167-179.

3 *Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek* Szerk.: Bódy Zsombor, Ö. Kovács József. Bp., Osiris Kiadó, 2006. (Digitális Tankönyvtár)

http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevezetes_a_tarsadalomtortenetbe/ch04s07.html - letöltve: 2018.03.12.

4 Gyáni Gábor cikke többek között a magyar történészek, Niederhauser E., Makkai L., Kosáry D., Hanák P. művelődés-, kultúrtörténet értelmezésére is utal. (in: Történelmi Szemle 1974. 421-453.) Nem ártott volna a hivatkozás szintjén találkozni Majtényi György nevével sem. *Az „új kultúrtörténet”-ről. Nyelvi fordulat – kritikai fordulat – kulturális fordulat.* Aetas 2005/3. 162-169.

5 Eley: *Mi a kultúrtörténet?*, 172.

6 Ua. 176.

tegyünk említést. Annál is szükségesebbnek ítélem a hiány pótlását, mert a hivatalokba való bekerülés feltételei a század folyamán egyre szigorodtak, a hivatalviseléshez a családi tradíciók, a születési előjogok egyre inkább csak kísérőjelenségekké váltak, a pályázatokba foglalt egyéni érdemek, kvalitások, speciális ismeretek, vagyis az alkalmasság került előtérbe. Szijártó terminus technicusát használva, a „konszolidációs nemzedéknél” (1700-1720 között születettek⁷) már pályaválasztási célként (életcélként), vonzó perspektívaként jelenik meg a „főhivatású hivatalviselés” – fogalmaz hipotetikusán maga Szijártó, majd rögtön hozzáteszi: „Ezt a hipotézist egy oktatástörténeti vizsgálat tudná megerősíteni vagy cáfolni.” (1188.lj.) Azt hiszem, hogy a disszertációban többször is (pl. 416. lj.) meghivatkozott Olga Havanova moszkvai professzornő kutatásai, magyar, német, orosz, angol nyelven publikált írásai további alapot adnak ahhoz, hogy a Theresianum magyar növendékei mellett nagyobb hangsúllyal tekintsünk „az iskoláztatás privilégiumára”. Sajnálom, hogy Olga Khavanova „KITŰNŐ TEHETSÉGGEL ELLÁTOTT, KÜLÖNBÖZŐ NYELVEKET TUDÓ, JOGOK TUDÁSÁVAL RENDELKEZŐ...”(Rimanóczy Antal hivatali jellemzéséből, 1750) *Hivatalnoki pályafutások a Magyar Kamaránál a felvilágosult abszolútizmus idejében*. In: Századok 2014/5. 1209-1228. nagyszerű tanulmánya e vonatkozásban nem került Szijártó látókörébe, holott a Századok 2014/5. száma, tehát ugyanebben a számban Szijártó egyik kiváló írása is fellelhető (*Hivatali karrier a 18. századi vármegyékben*,1273-1296.)

De mire is gondolok konkrétan? A hivatalok elnyerésére beadott pályázatokra, amelyekből az egyéni kvalitások domborodnak ki, hol az apák szolgálataival alátámasztva, hol a pártfogók támogató ajánlásaival. Khavanova ezen cikkéből a témához kapcsolódóan csupán két eseményt szeretnék kiemelni. „A hivatalnoki elitbe való sikeres beilleszkedésük biztosítéka a piaristák által bevezetett könyvelésben való járatosság vagy a többnyelvűség volt”. Így pl. „Radl Antal, a szakolcai harmincados fia esetében is, aki tíz évig Pálffy Lipót gyalogezredében szolgált, de egy komoly sebesülés után nyugdíjazták, és az édesapja (szintén nyugalmazott katona) mellett gyakornokként szolgált. A kérelmében az alkalmasságát még azzal nyomatékosította, hogy a német anyanyelv mellett magyarul, „szlávul”, latinul és olaszul tud”.⁸ Az idegen nyelvek ismerete a Magyar Királyi Kamara alkalmazottainál – Khavanova tanulmánya alapján – alighanem szolgálati követelményként regisztrálható. 1788-ban 223 kamarai pénztári alkalmazott szakmai felméréséből kiderült, hogy „huszonheten (12%) csak németül és latinul tudtak. Harminckilenc beosztott a latinon, németen és magyaron kívül semmilyen más nyelvet nem tüntetett fel, további harminc beosztott e mellett a három nyelv mellett még szlovákul is beszélt. A másik póluson álltak a hat (heten), hét (hatan), illetve nyolc (egyetlen egy) nyelven beszélő poliglottok. A két pólus között különböző nyelvkombinációk találhatók: a nélkülözhetetlen latin és német, valamint a gyakori magyar mellett még az olasz, francia, angol, cseh, horvát, román, rác, sőt ógörög és héber nyelvekről tettek említést. Figyelemre méltó, hogy valamennyi nem-magyar ajkú, Ausztriából, Sziléziából vagy a Német Birodalomból származó hivatalnok elsajátította a magyar nyelvet.”⁹

(Szijártó jegyzetapparátusában olvasható Khavanova tanulmányok mellett még lásd pl: Йозеф Зонненфельс и «генеалогия» его студентов: к вопросу о формировании бюрократии в монархии Габсбургов XVIII века // Славянство, растворенное в крови... В честь 80-летия со дня рождения Владимира Константиновича Волкова (1930–2005). Сборник статей / Отв. ред. К.В. Никифоров. М., 2010.

7 Gyáni Gábor a kötet címét adó bevezetőjében, „Generációk a történelemben” (A Hajnal István Kör-Társadalomtörténeti Egyesület 2007. évi konferenciájának kötete. Szerk.: Gyáni Gábor, Láczy Magdolna) Nyíregyháza, 2008. „30 évente esedékes generációváltást” emleget. - 11. A 20 éves nemzedékváltás indoklásai között ezt a társadalomtörténeti konszenzust, mint ismert tény, nem olvastam!

8 Olga Khavanova: „KITŰNŐ TEHETSÉGGEL ELLÁTOTT, KÜLÖNBÖZŐ NYELVEKET TUDÓ, JOGOK TUDÁSÁVAL RENDELKEZŐ...”(Rimanóczy Antal hivatali jellemzéséből, 1750) *Hivatalnoki pályafutások a Magyar Kamaránál*. In: Századok 2014/5. 1225.

9 Ua. 1226.

C 79–98., Uő: *Born or brought up to be a Hungarian aristocrat? Count Antal Károlyi educates his son József* // Adel im «langen» 18. Jahrhundert. Wien, 2009., Uő: *Men of letters between profession and vocation in the eighteenth-century Habsburg Monarchy* // Social Change in the Habsburg Monarchy: The Era of Enlightenment / Ed. by H. Heppner, P. Urbanitsch. R. Zedinger. Bohum, 2011. S. 251–266. (The Eighteenth Century and the Habsburg Monarchy. International Studies. Vol. 3).

Úgy érkezem, hogy Szijártó M. István a hagyományosan vett művelődéstörténetnek ezen részterületével mostohán bánt, pedig a születési arisztokrácia háttérbe szorításához, a *bene possessionatus*-ok hatalmi érvényesüléséhez már elengedhetetlen feltételként jelentkezett az állam számára fontos szakértelem. Miközben Szijártó célkitűzésével egyetértek – „Szükségesnek látszik a váltás a kultúra hatalmának hangsúlyozásáról a hatalom kultúrájának történeti vizsgálatára” (30. oldal) -, nem szorítanám háttérbe a tudásközvetítés intézményeit. A Szijártó által a nagy halmazból logikusan kiemelt hivatalviselők életpályáinál az „iskolázottság” szempontjának következetes végig vitelét nem tartanám hiábavalónak az országgyűléseken mutatott aktivitásukon, szavazásukon túlmenően, már csak azért sem, mert az egyes karrierok megrajzolásakor az itt-ott felbukkanó tanulmányi helyek csak sejtetik az előrelépés körülményeit. Biztos vagyok benne, - már csak az egykori tanítványoknak és kutatótársaknak kinyilvánított sokszoros köszönetekből is -, hogy ez az elemzési szempont már a Szijártó M. István vezette *Diaeta* munkacsoport programterveiben is felmerült. Példának okáért, Sebők Richárd – az egykori *Diaeta* csoport tagja – a Királyi Tábla ülnökeinek és ítélmestereinek vonatkozásában az iskolai végzettséget, mint a professzionalizáció jeleit publikálta egyik szép tanulmányában.¹⁰ Az 1724–1785 közötti periódust átfogó vizsgálatban igaz, hogy egyetlen személy esetében (Paluska Antal érseki ülnök, Prágában jogot végzett 1718-ban. Sajnos az nem derül ki, hogy baccalaeratus vagy magister fokon) felbukkan a tisztán jogi végzettség is, ami azonnal gondolkodóba ejtett. A hazai jogi oktatás, illetve végzettség hogyan és milyen eredménnyel készítette fel a hivatalnokokat az államirányítás vármegyei és országos szintjére? Bevallottan, az elfogultságomat sem leplezve, Udvardy László: *Az Egri Érseki Jogliceum története (1740-1896)* Eger, 1898. című, terjedelmes monográfiáját vettem kézbe, ahol az egri joghallgatók névsorait, létszámviszonyait is közölte a jogakadémiai tanár. (Néhány kiragadott adat.)

1770/71. tanév: I. évf.	39 fő,	II. évf.	28 fő;
1773/74. tanév	59		33
1776/77. tanév	54		24
1782/83. tanév	56		28
1783/84. tanév	53		43 – betiltva (II. József rendelete), püspöki engedetlenség
1791/92. tanév	29		19
1792/93. tanév	23 fő		21 fő (a 90-es években 20-30 fő között ingadoznak az évf.-k)
1799/1800. tanév	42 fő		33 fő (ez az adat a 674. oldalon) ¹¹

(Az 1784. május 10–i 10576. sz. helytartótanácsi rendelet értelmében jogi és filozófiai oktatás csak az egyetemen, valamint a királyi akadémiákon folyhatott!)

Nemcsak érdekes, hanem tanulságos is, ha ismerjük az alábbi oktatási részletet. „Itt [Egerben] vezették be elsőnek a törvényhozási szimulációt, melyet akkor „szemináriumnak” hívtak. Az oktatási módszer lényege, hogy a hallgatók megyéket alakítottak, ahol szimulálták a megyegyűléseket. Ezzel párhuzamosan peres eljárási szimulációt is tartottak, itt kerületi és

10 Sebők Richárd: *A professzionalizáció jeleinek vizsgálata a Királyi Tábla ülnökeinek és ítélmestereinek körében 1724–1785 között.* Századok 2016/4. 945-965. Konkrétan lásd a 963. oldalon lévő, – Kúriai köznemes bírák egyetemi tanulmányai – c. táblázatot. (Megjegyzés: ezt a hivatkozási helyet, Századok 2016/4. 945-965. Szijártó M. István is említi, de pontatlanul. „Professzionalizáció az igazságszolgáltatásban. A Királyi Kúria köznemes bíráinak példáján.” – 551.

11 Interneten: http://mandadb.hu/common/file-servlet/document/180711/default/doc_url/Egri_Erseki_Jogliceum_Tortenete_1740_1896.pdf – 667-672. (letöltve: 2018. 03. 21.) Folyamatos kimutatások 1770/1771. tanévtől, az itt szereplő adatok kiragadott példák.

*királyi táblákat alakítottak, a joghallgatók eljátszották a bírák és a peres felek szerepét; a hétszemélyes táblák esetében a tanár elnökölt. Erre a gyakorlatra a hallgatóknak az első év végétől volt lehetőségük. Az egri líceumban a peres eljárások szemináriumait 1755-ben a Kúria által kiadott szabályzat rendelte el.*¹²

Az egri jogakadémiai képzésben részesülők (1740/1741-es tanévtől fogva!) és a többi jogászképzéssel foglalkozó képzési helyek – a nagyszombati egyetem jogi fakultása 1667-től, 1776-tól a nagyszombati, a győri, a zágrábi, a kassai, a nagyváradi Királyi Akadémiák, valamint a felekezeti joglíceumok (pl. egri katolikus, debreceni, sárospataki református, pozsonyi, késmárki evangélikus stb.) nagyszámban képezték a hivatalnoki pályára a kétéves bölcséleti tanulmányokat befejező ifjakat. Biczó Zalántól, a győri egyetem könyvtárvezetőjétől tudjuk, hogy „a jogi tanulmányok célja leginkább az volt, hogy az előző [bölcséleti] fokon szerzett ismereteket kiegészítsék, főleg olyan tudással, ami a pályájukon az állam és király számára hasznos volt.”¹³ Az oktatott tantárgyak között jelentős helyet foglalt el Magyarország és kapcsolatos részeitek közjoga (*Jus publicum Hungariae, patrimque eidem adnexarum*). A jogtörténeti stúdium mellett a hallgatóknak ismerniük kellett a „jelent” is, azaz a 18. századi kormányzati szervek működését, a közigazgatás helyzetét, feladatait, problémáit országos, megyei, kerületi, szabad királyi városi szinten. A győri akadémia joghallgatóság létszám viszonyai szintén rendelkezésünkre áll – (I. és II. évf. összesen) 1776/77 – 1782/83. között: 31, 53, 39, 34, 52, 57, 59 fő volt, szemben a bölcslethallgatók 164, 175, 183, 213, 207, 220, 204 fős létszámával.¹⁴ –, és ha csak az egri „jogászokkal” összesítjük a diáklétszámot, máris 100 fő körüli kontingenssel számolhatunk évfolyamonként. Nem ismerem a többi Királyi Akadémia jogi fakultásainak tanulók létszámát, de az egri és győri állapotokból következtethetünk arra, hogy az állami szolgálatban nélkülözhetetlen jogászok „tömegtermelése” a 18. század utolsó negyedében kezdődött meg, ami értelmezhető oly módon is, hogy a professzionalizáció irreverzibilis folyamata ekkor nyert teret. (A politikai életben tevékenykedő jogtudósokról, elméleti munkásságukról a mikrotörténeti kutatások során kapunk majd további ismereteket. A disszertációban szereplő Bohus Sámuel, petőfalvi (?–1738) esetében pl. a jogi szakíróként való működése sem marad homályban. Kéziratban maradt munkái a *Tractatus de dignitate palatinali*, a *De jure Hungarico*, a *Jus criminale* feltétlenül említésre méltóak.¹⁵

A „jogászok” tömegesedése önmagában is egyenes vonalon vezette (vezethette) át a magyar társadalmat a reformkornak nevezett 1848 előtti évtizedekhez. Igen, én is úgy látom – ahogyan Szijártó érvel –, a 18. századi rendi alkotmányosság kora és az ún. reformkor kontinuitását nem kellene megkérdőjelezni a szakmának. (441-444. oldal) Szijártó erős, elmarasztaló kritikáját „a reformkornal foglalkozó történészkutatókkal” szemben azért túlzottnak érzem. A disszertáció 6. oldalán ekképpen fogalmaz: a reformkoros történezt „voltaképpen nem is egy, hanem a teljes izolációt biztosító kettős szigetelés választja el a 18. századtól: az 1790-ben meghúzott fő korszakhatár, illetve a reformkor eredetileg 1825-ben meghúzott, később 1830-ra áthelyezett startvonal – a kettő között a magyar történelem egyik terra incognitájával”. A 25. oldalon már megengedőbben fogalmaz a szerző, mert Mályusz Elemér, H. Balázs Éva, Benda Kálmán, Kosáry Domokos, Miskolczy Ambrus kontinuitás mellettiségét említi. Én úgy gondolom, hogy akár reformkoros, akár nem reformkoros

12 Nagy Zsolt: *A magyar jogi oktatás történeti vázlatja*. In: Jogelméleti Szemle 2003/3. (interneten: <http://jesz.ajk.elte.hu/nagy15.html> - letöltve: 2018.03.17.

13 Biczó Zalán (Írta és szerkesztette): *A győri jogászképzés évszázadai*. Győr, 2008. 11.

14 Biczó Zalán, 21.; Lásd még: Halmi István: *Az egri Érseki Jogakadémia a jogi felsőoktatás rendszerében a századfordulóig*. In: Acta Academiae Pedagogicae Agriensis 1987/5. (135-153.)

15 Kiss Anita–Nagy János–Kapitány Adrienn (összeállította):

Pest–Pilis–Solt vármegye 18. századi országgyűlési követutasításai. Szerk.: Kiss Anita. Budapest, 2015. 169.

történésekről is legyen szó, a 18. századot úgy jellemezni, mint a magyar történelem *terra incognita*-ját, erős kijelentés. Eddig nem hasznosított szempontok szerinti elemzésekkel adós lehet a történettudomány, hiszen éppen erre vállalkozott nagyon jó érzékkel Szijártó M. István most, éppen ez adja elemzésének tudományos értékeit, újdonságait. Nagy erénye a dolgozatnak, hogy folyamatként és nem struktúraként közelít a 18. századhoz. A kontinuitás – diszkontinuitás problémaköréhez kapcsolódva én még egy 1981-ben publikált Benda Kálmán cikkből szeretnék idézni: „*a nemesi diákokból sem lett mindenkiből értelmiségi, egyetemet végzett magas képesítésű politikus mégis a nemesi osztályon belül a század végére kialakulhatott egy már szociológiailag is észrevehető és számottevő réteg, amely jóval nagyobb fogékonysággal rendelkezett a felvilágosodás eszméi, a reformok, a változás iránt, mint elődei. Belőlük nőtt ki a reformkor és az 1848-as forradalom élgárdája.*”¹⁶

A „jogászokhoz” azért még visszakanyarodnék egy gondolat erejéig! Akár a megyei, akár az országos jelentőségű hivatalokban sikerült álláshoz jutniuk, magatartásukat alapvetően a lojalitás határozta meg, még akkor is, ha a Szijártó által vizsgált országgyűlési követek közül többen „ellenzéki” magatartást tanúsítottak az adó megszüntetése, - megajánlása esetében. Magyarországon a „nemesi szabadság” oltalma alatt álló, erősen polarizált nemesség – a 3. nemesi investigatio (*Az 1754-1755. évi országos nemesi összeírás*) kimutatása szerint a 43 vármegyéni Magyarország birtokos és armális nemessége összesen 32.554. fő volt, ebből birtokos: 17.963 fő, armalista 13.766 fő + „bizonytalan”(birtokos vagy armalista?) 825 fő.¹⁷ – viszont soha nem jutott el a „nemesi demokrácia” olyan fokára, mint a lengyel, azon oknál fogva, mert nem rendelkezett, sőt nem rendelkezhetett olyan ősi jogokkal, mint pl. a kötelező évenkénti országgyűlésen való részvétel, a rendkívüli országgyűlés összehívásának kezdeményezése, a konföderáció megalakításának joga, amiből a király felelősségre vonásának a lehetősége is adott volt. Ezek a lengyel parlamentáris életre vonatkozó jogosítványok emlegetése azért nagyon fontos, mert a magyar és lengyel párhuzamok láttatása a disszertációban nem teljes (28. oldal, de lásd még 2634. l. utolsó két sorát, Bardach lengyel jogtörténészre való utalást). Őva intenek a jövőben attól, hogy pusztá külsőségek alapján egyenlőség jeleket rakjunk a magyar és lengyel parlamentarizmus közé. Attól meg pláne, hogy a kora újkori lengyel demokráciát idealizáljuk, hiszen a lengyel arany szabadság, a *złota wolność*, a parttalan demokráciát testesítette meg. (Lásd még: Jerzy Lukowski: *Liberty's Folly: The Polish-Lithuanian Commonwealth in the Eighteenth Century, 1697-1795*, Routledge, 1991.) A Rzeczpospolita 1648-1772 között a parlamenti munka korlátozásaival (pl. *liberum veto*, - *rumpo*), az állandó belső viaskodásaival, a konföderációk felelőtlen alapításaival a totális káosz állapotába navigálta magát. Meg kell jegyezni, hogy ez a gondolatmenet – így, directe kimondva, leírva - nem szerepel Szijártó munkájában! (448. oldal)

Az imént szóba hozott 1754-1755. évi investigatio-ra való hivatkozás(oka)t szívesen vettem volna a szerzőtől, ám hiába kerestem a disszertációban. Bizonyára nem tévedek, ha azt állítom, hogy viszonyítási alapként – még az összeírás pontatlanságai ellenére is – mind kvantitatíve, mind kvalitatíve véleményformáló faktornak tekinthető. Legyen szabad csak azt

16 Benda Kálmán: *A magyar köznemesség művelődési törekvései a 18. században*. In: A nemzeti hivatástudat nyomában. (Összeállította, szerkesztette és utószóval ellátta Lukáts János) Budapest, Mundus Kiadó, 2004. 382-383. Első megjelenési helye: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, 7. kötet. 1981. 87-92.

17 Illéssy János (Összeállította): *Az 1754/55. évi országos nemesi összeírás*. Bp., Athenaeum, 1902. (Az Arcanum bázisban is elérhető) – **nincs Szijártó irodalomjegyzékében!** (*A diéta*-ban viszont szerepel!) – a 3. investigatio (nemesség-vizsgálat) 1754-1755-ben került rögzítésre. Minden olyan nemes lajstromba vétetett, akinek „nemessége a próbát kiállotta” – Illéssy 3.; Ennek ellenére ez az összeírás sem hibátlan, mert „*egy-egy vármegyék eltérő módon értelmezték a conscriptio mellé adott utasításokat. Volt, ahol csak a családfejek jelentették meg, volt ahol személyenként, férfiakat, nőket egyaránt, a több vármegyében birtokkal rendelkező nemesek mindannyiszor felkerültek a listára, sőt – ebből az okból kifolyólag – a birtokos és az armalista nemesek keveredése is előfordul.*” – Illéssy 149.

az adatot hangsúlyozni, hogy a magyar „össznemesség” 43-44 %-a a nemesi életmódhoz ragaszkodó armalista ekkor! Hogyan őrizhették meg ők a nemesi státuszukat? Házasságkötéssel, vagy sokkal inkább katonai és hivatalnoki pálya választásával, azaz állami, helyi (járási, megyei) szintű közszolgálatba lépéssel anyagi biztonságuk (karrierépítés) reményében. A nemesi származású „államszolgák”, bürokraták nemesi öntudata, mentalitása különbözött-e a birtokos nemes öntudatától, mentalitásától? Katona Csaba a „Generációk a történelemben” című konferenciakötetben publikált írásában a „*megkésett nemesség*”¹⁸ kategóriával dolgozik. Elfogadhatónak, használható kategóriának véli ezt a disszerens? Az osztrák történetírásban a „*barokk nemesség*” szóhasználat is járja. Ennek analógiájára a „*felvilágosult (felvilágosodott) abszolútizmus*” ellenpárjaként elfogadhatónak ítéli a „*barokk abszolútizmus*”, netán a „*reformabszolútizmus*” kategóriát?¹⁹

Nyilván, a Szijártó M. István előtt álló mikrotörténeti kutatás még precízebben feltárja majd „*a helyi hatalom és a nagypolitika összefonódását*” egyéb, most még nem kellően exponált szempontok alapján, mint pl. a közéleti (befolyásos) szereplőkkel való kapcsolat; a csoportképzés körülményei (szórakozás, vendégségbe járás); viselkedésszociológiai megközelítések (feleségválasztás, gyerekek kiházásítása). A politizálás gyakorlatára utalva pl. a hivatalból való felmentés vagy éppen a vármegyei követek visszahívásának okai, körülményei, hadipályáról civil pályára váltás körülményei stb.²⁰, a protestánsok hivatalviselésének korlátozása, befolyásuk szándékos csökkentése „a magyar *corpus politicum* belül is.”²¹ Ezek a szempontok az értekezésben a tollhegyre tűzött országgyűlési „politikuskok” pályáivének megrajzolásakor már kitapinthatóak. Erről az Összesítő 35. táblázat (632. oldal) logikus vizsgálati és értékelési módozatai is árulkodnak. Viszont azt is tudjuk amikor a 18. század kardinális problémáit elősoroljuk, hogy nem minden „húsbavágó” (adó, katonaaállítás) kérdés jutott el az országgyűlés színe elé. Így pl. a jobbágykérdés, az 1767. évi Úrbéri pátens ügye. Vajon, ez a végrehajtási szinten mozgó, a társadalom döntő hányadát érintő kérdés Szijártó által elének tárt pályáivüket módosítja, módosíthatja? A Szijártó-modell visszaigazolható-e a parlamenti közszereplők körén kívül is?

Tudom, hogy ez utóbbi kérdések túlmennek a vitára bocsájtott értekezés keretein, de talán hipotetikusán megfogalmazhatja álláspontját a disszerens. Azt viszont őszinte kíváncsisággal kérdezem, hogy Szijártó miért a Habsburg Birodalom (404. oldal, „Magyarország különállása a birodalmon belül” – 9. oldal, a Habsburgok katolikus birodalma – 17. oldal, Habsburg-birodalom – 18. oldal) és nem a Habsburg Monarchia fogalommal dolgozott a munkájában? Az osztrák szakirodalom, de közvetlen ELTE-s kollégái, Dobszay T., Kalmár J., Poór J. stb. és tanítványaik (pl. Kökényesy Zsolt PhD disszertáció, 2016.) szigorúan a monarchia, esetenként a Habsburgok országai jelöléseket használják. Az „*összetett államok összetett állama*” birodalomnak minősül? Aligha! Utaljunk pl. a Pragmatica Sanctio elfogadtatására a Habsburg országokban, tartományokban, vagy éppen az Úrbéri pátens életbe léptetésére országonként, tartományonként eltérő időpontokban (1755 – Horvátország, 1766-1767 – Habsburg-Szilézia, 1775 – Csehország, 1782 – Galícia stb.), + a pátens robotterhekre

18 Katona Csaba: *Megkésett nemesség – társadalmi helyzet, önkép, öntudat változásai egy jársági család két nemzedékénél*. In: „Generációk a történelemben” (A Hajnal István Kör - Társadalomtörténeti Egyesület 2007. évi konferenciájának kötete. Szerk.: Gyáni Gábor, Láczy Magdolna) Nyíregyháza, 2008. 125-134.

19 Pál Judit: *A Habsburg Monarchia története 1526-1848*. Kolozsvár, Mega Könyvkiadó, 2014. 283-284. A barokk nemességre lásd: <https://webapp.uibk.ac.at/ojs/index.php/historiascribere/article/viewFile/223/136> letöltve: 2018. 03. 25.

20 Lásd Bódi Ferenc - Fekete Attila – Bódi Mátyás: „*A hatalom látható és láthatatlan arca: a helyi hatalom és a nagypolitika összefonódása*” In: Comitatus 2010/4. 3-18.

21 Szűcs Zoltán Gábor: *Természet, jog, teológia (Egy fejezet a politikai diskurzus történetéből a 18. századi Magyarországon)* Aetas 2011/2. 106.

vonatkozó eltérő szabályozására (Alsó-Ausztriában heti 2 nap, Stájerországban évi 156 nap, stb. ... Erdélyben az úrbérrendezés hiányában az 1769. évi robotrendelet heti 3 nap ígás, vagy heti 4 nap kézi robotot írt elő a jobbágyok számára.) Az igaz, hogy lényegét tekintve egy gyarmat nélküli birodalomnak és csak a dinasztikus politika révén egyben tartott kontinentális nagyhatalomnak minősíthetjük a Habsburg Monarchiát, de nemzetközi-, államjogi szempontból ez nem birodalom.²²

A disszertációban többször felmerült Erdély különleges helye a Habsburg Monarchiában, Magyarországgal hasonló és attól eltérő igazgatási rendszere pl. az Erdélyi Udvari Kancellária kapcsán. Sziujártó nagyon világosan fogalmaz akkor, amikor leszögezi, hogy kizárólag a magyarországi intézményekkel, az intézményekben jeleskedő politikai elittel foglalkozik, viszont adós maradt azzal a magyarázattal, hogy térképein miért tüntette fel az Erdélyi Fejedelemség egykori vármegyéit, pl. Aradot, Máramarost stb.? (Az Erdélyi Fejedelemség a 18. században is fejedelemség, csak 1765-ig fejedelem nélküli fejedelemség!) Ez a „határkiigazítás” III. Károly király 1732-ben történt intézkedésével lépett hatályba, amely szerint Máramaros és Arad végleg Magyarországhoz, Közép-Szolnok, Kraszna, Zaránd vármegyék, Kővár pedig, mint vidék, Erdélyhez tartoznak.²³ Apropó! A térképeken (591-596. oldalak) a vármegyéken kívüli területeket (Nagykunság, Kiskunság, Jászság, Hajdúság) nem kellene a vármegyék területként ábrázolni!

(Csupán információ gyanánt közlöm, hogy Erdélyben **1690 és 1848 között** 81 országgyűlést tartottak: Nagyszében 37, Kolozsvár 20, Gyulafehérvár 7, Marosvásárhely 5, Torda 5, Segesvár 3, Medgyes 2, Radnót és Fogaras 1-1, **1529 – 1848 között** ez a szám csillagászati, 354!²⁴)

Sziujártó roppant gondolatgazdag anyagát fejezetről fejezetre végigkísérni nincs szándékom, mint ahogyan az eddig hallottakból is kiderült, az elismerő és dicsérő szavak gyarapítása helyett a vitára inspiráló megfogalmazásaira és az újabb kérdéseket indukáló részekre koncentrálok ezután is. A munka finomítására szánt megjegyzéseimet pontokba szedve adnám közre.

1. Idézet a 31. oldalról: *„Jelen munka lényegében végülis amellet érvel, hogy a 18. századi Magyarország rendi dualizmusa politikai anakronizmus volt az ancien régime Európájában, mert a diétán és a vármegyegyűléseken a politikai participáció szokatlanul magas, a kontinentális Európában szinte példátlan szintje valósult meg,...*”

Nem a lengyel nemesség aránytalanul nagyobb mértékű politikai aktivitására akarok kitérni, hanem a Habsburg Monarchia „*foltvarrott*” (patchwork) jellegére, R.J.W. Evans történész

22 Stephen Howe oxfordi professzor definícióját idézi Gerő András: „*a birodalom (impérium) olyan nagy kiterjedésű, több népet vagy nemzetet magában tömörítő, összetett politikai egység, amely rendszerint hódítás révén jön létre, és egy domináns központból, valamint alárendelt perifériákból áll*”. Stephen Howe: *Birodalmak*. Magyar Világ Kiadó, Budapest, 2004. 40. - Gerő András: <http://geroandras.hu/blog/2016/03/12/birodalom-gyarmat-nelkul/> - letöltve: 2018. 03. 25.

23 Lám Károly: *Az erdélyi országgyűlés szervezete. 1541-1848*. Kolozsvár, Gámán János örököse Könyvnyomdája, [é.n.] 34. Lásd még: Bedeus József: *Erdély nagyfejedelemség alkotmánya*. Kolozsvár, 1846.

24 Ua. 41.; 1743. augusztus 21 – 1744. január 23. között üléselő nagyszébeni országgyűlés eltörli a fejedelemválasztás szabadságát, és törvénybe iktatja a Pragmatica Sanctiot, amelyet az erdélyi országgyűlés 1722. március 30-án „csak” elfogadott.

találó hasonlatával élve.²⁵ A magyar rendi dualizmus politikai anakronizmusa – megítélésem szerint – nem Európában, hanem a Habsburg Monarchiában volt igazán szembetűnő. Ide kapcsolódóan hasznosítható lenne pl. Bůžek, Václav: *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des ‚Absolutismus‘ (1620-1740)*, in: *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (ca. 1600-1789)*. (Hg.: Ash, Ronald G.) Köln-Weimar-Wien, 2001. 287-321. cikke. Egyébként nem véletlen, hogy maga Szijártó is arról tesz említést, hogy a Haugwitz-féle reformokból (1750-es évek) kimaradt Magyarország (9.+454. oldalon a 2637. l.). Rövid lábjegyzetként még elhangozhat az a tény is, hogy a Galíciai Királyság (1772 után) politikai anakronizmusa az említett vonatkozásban semmilyen módon nem maradt el Magyarország mögött! (Csak sajnálhatjuk, hogy magyarországi és galíciai összevetéssel nem rendelkezik a magyar történész társadalom.)

2. Az előbbi, 2637. jelzetben Szijártó kezdeményezi a 17. századot kutatóknál azt, hogy a „*rendi konfesszionalizmus ... intézményesülésének kezdőpontjául ... a bécsi béke időszakát*” fogadják el, mert az 1608. évi országgyűlésen a *status evangelicus* a négy renddel szemben, mint érdekvédelmi szövetség jelenik meg. Ez a társadalomtörténeti periódus a *rendi alkotmányosság* világos áttörésének, a politikai életben való meggyökeresedésének időpontjái, az 1764-1765. évi diaetáig húzódik. Néhány oldallal korábban azt olvashattuk a szerzőtől – visszatérően a historiográfiai „örökzöldhöz” -, hogy „*A 18. század utolsó harmadában meginduló folyamatok nemcsak a reformkort, hanem 1848-at, sőt 1849-et is előre vetítették.*” (452. oldal)

A 17. század és a 18. század eleji királyellenes – a szakirodalomban tradicionálisan „Habsburg-ellenesnek” mondott - szabadságküzdelmek egyik kutatójaként elgondolkodom Szijártó felvetésén, hozzátéve azonnal azt is, hogy az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem által kicsikart, a magyarországi protestánsok egészére kiterjesztett, 1647. évi törvények nem adekvátan fejeznék ki a rendi konfesszionalizmus nyitányát? A dilemma feloldására itt és most nem vállalkozhatok, de azt, ezen a fórumon sem mulaszthatom el, hogy „a bécsi (nikolsburgi, linzi) és szatmári békék” dokumentumainak pontos elnevezését ne mondjam ki. Ezek a történeti szakirodalomban „békéknek” mondott és a tankönyvekben is ebben a formában rögzült eseményekre hivatalosan nem a „külső” háborúkat lezáró „*pax*”, hanem a „belső” (=társadalmi) háborúkat lezáró „*pacificatio*” terminus technicus-t használták. Bécsi ... szatmári békeség, azaz *Pacificatio Viennensis*, ...- *Szatmariensis* született 1606-ban, 1711-ben, ahogyan azt a 18. századi országgyűlési naplókba, jegyzőkönyvekbe is bekerült. (Szijártó szó szerint is idéz ilyen mondatokat! – pl. a 385. oldalon „*Linczi Békeség*”, de a 386. oldalon Szijártónál máris a hagyományos forma a „*bécsi és a linzi béke*” tér vissza.)

3. „*A 18. század utolsó harmadában meginduló folyamatok*” idézetre reflektálva: A rendi alkotmányosság kiteljesedésének folyamatát az 1764-1765. évi országgyűléstől indítani, mint ahogyan a konfesszionális rendiségből az alkotmányosba való átmenetet az 1728-1729. évi diaetától számítani (32. oldal) – korrekt és elfogadható megállapítás Szijártótól, még akkor is, ha intézményenként a „bürokraták (professzionális hivatalnokok) hatalomátvétele” (=több mint 50%) szórást mutat a Kancellária, Kamara (cca. 1760), Kúria (1777), Helytartótanács (1780) esetében. (205. oldal) Ha Ember Győző klasszikusnak számító feldolgozásában, *A magyar királyi Helytartótanács ügyintézésének története, 1724-1848*.

25 R. J. W. Evans (1979: *The Making of the Habsburg Monarchy 1550–1700: An Interpretation*. Clarendon Press: Oxford.157–158. – hivatkozza Dr. Nagy Noémi: *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma. Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében* (PhD értekezés) Pécs-ÁJK, 2015. 117.

című munkában közzétett, helytartótanácsi alkalmazottak létszámviszonyait²⁶ összevetem a Szijártó 30. táblázatában feltüntetett adatsoraival némi ellentmondást érzek. Szijártó kimutatása szerint a Helytartótanács professzionális hivatalviselői között az arisztokraták, a vármegyéből érkezők és a „bürokraták” száma 1769-ben 11 fő (6+0+5), Ember Győzőnél ez a szám 26 (3+13+10 fő bontásban). Fel lehet oldani ezt – lehet, hogy csak nekem – az ellentmondásnak tűnő helyzetet? (1783. év esetében pl. ugyanez!)

H.tanács	1724	1740	1754	1769	1783	1786
Elnök	1	1	1	1	1	1
Tanácsos	22	21	25	25	19	22
(főpap	4	3	3	2	3	1
főúr	10	11	13	13	8	6
köznemes)	8	7	9	10	8	15
Titkár	3	3	4	4	8	15
Fogalmazó	-	-	-	2	9	20
Összesen	26 fő	25	30	30	38	63 fő

Hogyan illeszthető, illeszkedik a sorba Papp Gábor friss kutatási eredménye, aki a Helytartótanács 45 „köznemesi tanácsosáról” tud. Közülük 26 fő „kívülről jött”, „titkárból kinevezett tanácsos” 12 fő, a hivatali ranglétra aljáról „felkapaszkodottak” (járulnok, irodatiszt) száma 7 fő?²⁷

Még egy dolgot kérdeznék a Helytartótanács professzionalizációját illetően. 1807-ben a nádor számára összeállítottak egy statisztikai kimutatást, amely a Helytartótanács iratforgalmát összegezte.²⁸ Az iratmennyiség ugrásszerű növekedése, az iratok feldolgozása, ügyintézési előkészítése, a végrehajtási utasítások kibocsajtása stb. nem ad alapot arra, hogy a professzionalizáció áttörési pontját korábbra helyezze Szijártó, mint 1780?

Év	Királyi leirat (db.)	Egyéb irat (db.)	Összesen (db.)
1724	68	342	410
1727	313	1238	1551
1741	343	1228	1571
1742	459	2856	3315
1752	716	2549	3265
1765	332	3714	4046
1766	512	5077	5589
1767	609	5067	5676
1771	1506	9498	11004
az 1770-1780. évtizedben az évi iratmennyiség kb. 10000 db/év nagyságú			
1780	169	12537	12706
1783 (59.o.)	2482	14890	17372
1784 (59.o.)	3370	26022	29392

26 Ember Győző: *A magyar királyi Helytartótanács ügyintézésének története, 1724-1848.* Budapest, 1940. 193. oldalon lévő táblázatának részlete

27 Papp Gábor: *A Helytartótanács köznemesi tanácsosai (1723-1783)* – <http://szijarto.web.elte.hu/PG.html>, az értekezés 105. oldalán

28 Ua. az 57-58. oldali táblázatokból kiragadott példák

4. A dolgozat igen értékes személyi adattára, prozopográfiai jelentősége - meglátásom szerint -, fokozható lenne a *Turul* szisztematikusabb hasznosításával, illetve a különféle genealógiai kiadványokkal. Gondolok itt pl. a disszertációban sem, de a *Diaeta* csoport által összeállított bibliográfiában sem szereplő Vásárhelyi Miklós – Szluha Márton által összeállított háromkötetes kiadványra, *Magyar császári és királyi kamarások ősfái, 1740-1918*.

I. kötet, A – G. Budapest, Heraldika Kiadó, 2005.,

II. kötet, H – P. Budapest, Heraldika Kiadó, 2012.,

III. kötet, R – Zs, Budapest, Heraldika Kiadó, 2013.

Családok, családfák, generációk konferencia. (Szerk.: Bana József, Katona Csaba) Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Magyar Országos Levéltár, Mediawave Alapítvány, Győr – Budapest, 2007.

vagy a Régi Magyar Családok sorozat egyes kötetekre, pl.

Pozsonyi József: *A semsei Semsey család története*. Debrecen, 2002.

Kisfaludy László: *A kisfaludi Kisfaludy család története*. Debrecen, 2004.

Jósa Miklós – Ulrich Attila: *A németszőgyéni és bánházi Jósa család története*. Db., 2005.

Gilicze János: *A földéaki Návay család története*. Debrecen, 2006.

Claude André Donadello – Cseh Géza – Pozsonyi József: *A muraszombati, szécsiszigeti és szapári Szapáry család története*. Debrecen, 2007.

Szirmay Gábor: *Az ugoicsai szirmai Szirmay család története*. Debrecen, 2007.

Ezekben a segédtudományi kiadványokban Balassa Ferencre, Koller Ferencre, Niczky Kristófra, Szentiványi Ferencre, Ürményi József, Végh Péterre stb. találtam hasznosítható mozaikokat, Almásyakra (<http://genealogy.euweb.cz/hung/almasy1.html>) netes elérhetőséget. (A *Diaeta* munkacsoport 2004-2011 közötti tevékenységének „termékeinek” továbbfejlesztése, a neten elérhető adatbázis, bibliográfia stb. bővítése napjainkban hogyan történik?)

és egyéb hasznosítható szakirodalmi „morzsákra”.

Markó László: *A magyar állam főméltóságai Szent Istvántól napjainkig*. Életrajzi lexikon.

Magyar Könyvklub, 2000.

Halmágyi Pál: *Csanád és Torontál vármegyék tisztségviselői, 1779-1944*. Makó, Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2001. (A Makói Múzeum füzetei; 100.) stb.

Jaeger, Hans: *Generationen in der Geschichte: Überlegungen zu einer umstrittenen Konzeption*. In: *Geschichte und Gesellschaft* 1977/4. (Analyse von sozialen Strukturen) 429-452.

Ash, Ronald G.: *Staatsbildung und adlige Führungsschichten in der Frühen Neuzeit: Auf dem Weg zur Auflösung der ständischen Identität des Adels?* *Geschichte und Gesellschaft* (Adel in der Neuzeit) 2007/3., 375-397.

Asch, Ronald G. – Dagmar, Freist (Hg.): *Staatsbildung als kultureller Prozess. Strukturwandel und Legitimation von Herrschaft in der Frühen Neuzeit*. Köln usw., Böhlau, 2005.

Stb.

5. Az értekezés technikai kivitelezését a szöveg-corpus és ábrák, táblázatok, térképek elkülönítését nem tartom szerencsés megoldásnak. Jó szándékú kritikaként fogadja el Szijártó kolléga, hogy a tömény szöveg-corpus igen-igen nehezen kezelhető akkor, ha a kéziratban pl. ilyen beszúrásokkal találkozunk az opponens vagy az olvasó: „*tisztviselők megoszlása a*

Helytartótanácsnál, a Kúriánál, a Kancelláriánál és a Kamaránál a 30-33. táblázatban és az ezek alapján készült 12-19.ábrán látható.” Ez az „utasítás” a disszertáció 204. oldalán, a 30-33. táblázatok a II. kötet 627-630. oldalán, a 12-19. ábra pedig a II. kötet 580-587. oldalán lelhető fel. (A többi ábra, táblázat vonatkozásában ugyanez a nem olvasó-barát módszer került alkalmazásra – 205. oldal) A szöveget (elemzéseket, konzekvenciákat) erősítő táblázatoknak és ábráknak a szövegben, az adott helyen van funkciója, meglátásom szerint.

6. Ugyanilyen célból javasolnám a jegyzetapparátus pontosítását is, mert **a lábjegyzetek ellenőrzése lehetetlen** pl. olyan esetben, amikor oldalszám nélkül szerepelnek a szakmunkák. Az értekezésben olvasott helyre, helyzetre ugyanis a megjelölt szakmunka egésze nem vonatkozik, nem vonatkozhat. Az egész munkán keresztül áthúzódó jegyzetelési gyakorlatból kiemelném a teljesség igénye nélkül: Geertz – 10.lj., Barcsay – 53.lj., Sebők – 84.,85.lj., Szemethy – 87.lj., Forgó – 97.lj. stb.,stb., de a szakirodalmi jegyzékben is több helyen előfordul az oldalszámok „lespórolása. Pl. Hajós (Réformiste.. – 514. oldal), Kérészy - 523. oldal. stb. **Néhány helyen hiányosak a bibliográfiai adatok:** A 498. oldali Bónis-cikk fellelhetősége nem világos (In: Gerhard (szerk.): ...?), az 519. oldalon Hudi József cikkének „Comitatus” című folyóiratban való közlése elmaradt, Sebők Richárd írásának nem ez a pontos címe! - 553. oldal. Wellmann I. tanulmányának –tól –ig közlése lemaradt - 566., Zernack Kl. írása hol jelent meg? A rövidítés feloldása nem történt meg. - 567. Wilhelm Brauner: *Österreichische Verfassungsgeschichte* (6-e Aufl.) Wien, 1992. magyar fordítására feltétlenül utalnék. Wilhelm Brauner: *Osztrák alkotmánytörténet napjainkig.* (Institutiones juris) Fordította és szerkesztette: Kajtár István. Pécs, JPTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1994.

7. **Az értekezés stílusában** engem kifejezetten zavart, hogy néhány helyen inkább az esszé műfajba illő hasonlatokat, összehasonlításokat alkalmaz Szijártó. Kétségeim vannak tekintetben, hogy a téma szakszerűségét pl. a Falurádió-frássszal, vagy a Bázelen oktató Pethe tanár úr a „kommunista rendszerek sajátosságairól” (42. oldal) adott magyarázatával, vagy az aransarkantyúsok társadalmi ranglétrán való előrelépéseit a „Toldi Gimnázium tablóin” látott személyek rendszerváltás kori érvényesülésével jobban lehet érzékeltetni. (141-142. oldalon 654. lj.)

8. A tartalmas munka összbenyomását mindig beárnyékolják az „olvasó szerkesztő” mulasztásai, ebben az esetben – kérdezem - Szijártó figyelmetlenségéből adódtak a javítatlan **géphibák, betűtévesztések, sőt még helyesírási hibák** is? Ezek feltétlenül korrigálandók! Az észlelt hibákból egy csokorra való: (A nálam lévő példányban bejelöltem az általam észlelt javítandó hibákat.) 4., 5., 31., ... 45-47., 54., ... 149., 168., 176-177., 182., 184-185., 202., 211(1208)., 213., 266(1696)., ... 379., 381., 385., 388(2423)., ... 402-403., 409., 426(2562)., 434., ... 493., 500., 509., 516., 525., 530., 547. (Reiszig: Nógrád vármegye története ... az 546. oldalon is), 551. Stb.

Összegezve:

Tévedés ne essék, az értekezésről alkotott pozitív összképet a szóvá tett hibák, az általam kritika alá vett szerzői gondolatok egyáltalán nem halványíthatják el. Igaz, szűken mértem az elismerés szavait, de – így, röviden és tömören fogalmazva - Szijártó M. István teljesítménye dicséretes. Az *MTA doktora* cím megszerzéséért tudományosan értékes, színvonalas munkával pályázott. A 18. századi magyar társadalom közszerelő politikai elitjét vette górcső alá és új elemzési szempontok alapján több, eddig csak sejtésen nyugvó feltételezést bizonyított. Igazolta a magyar rendi dualista társadalom dinamikáját, meggyőzően mutatta be a

konfesszionális rendiségből az alkotmányos rendiségbe való átmenetet, illetve jelölte meg a főhivatalok működésében érvényesülő professzionalizáció térhódítását. Ezeknek az eredményeknek felmutatásához nem nélkülözhetette azt az egyedülálló prozopográfiai bázist, amit hosszú éveken át hangyaszorgalommal gyűjtött össze a disszerens (illetve az ő vezetésével a *Diaeta* kutatócsoport). Nem nélkülözhetette jelen munkájához a történetelméleti és historiográfiai háttérrel sem, ezen a téren felkészültsége és tájékozottsága imponáló, de leginkább azt a tényt szeretném kiemelni, hogy Szijártó azokat a számára szükséges elméleti megközelítéseket képes volt a konkrét társadalmi környezetben láttatni, képes volt azokat a gyakorlati téren, a politikai cselekvés terén kamatoztatni. Hogy opponensi véleményemben nagyobb hangsúlyt nyert a kritikai tónus, annak az oka a perspektívában rejlik. Tudniillik, ezt a disszertációt, ezeket a szép kutatási eredményeket még nem tekinthetjük lezártak, véglegesnek, de nemcsak azért, mert Szijártó „beígérte” a mikrotörténeti feldolgozás irányába való haladást, hanem azért is, mert az itt előttünk fekvő munkában maradtak még kiaknázatlan lehetőségek. Erre akartam rámutatni jóindulatú megjegyzéseimmel.

Szijártó M. István doktori munkájának tudományos eredményeit messzemenően elegendőnek tartom az MTA doktora cím megszerzéséhez, a nyilvános védés kitűzését feltétlenül javaslom.

Debrecen, 2018. április 7.

Dr. Gebei Sándor opponens,
az MTA doktora, prof. emeritus